

Boden en bussen

Waterschapsboden en hun ambtsinsigne in Noord-Holland rond 1800¹

DIEDERIK ATEN

Tijdschrift voor

Waterstaatsgeschiedenis

17 (2008) 1, 13-21

Inleiding

Pronk en gezag hoorden in de oude waterschapswereld bij elkaar. C. Streefkerk wees hier nadrukkelijk op in de catalogus van de in 1992 in het Zuiderzeemuseum te Enkhuizen georganiseerde tentoonstelling van erfgoed van waterschappen rond de Zuiderzee.² Pronk diende allereerst om de verheven status van het waterschapsbestuur boven de ingelanden duidelijk te maken. Het vertoon van een zekere pracht en praal, het voeren van een zekere 'staatsie', moest ontzag en respect inboezemen. Goede voorbeelden zijn de imposante polder- en gemeenlandshuizen, de rijtuigen en de jachten waarmee het bestuur zich verplaatste en de prestigieuze wandkaarten. Dergelijke statussymbolen hadden echter ook een interne functie. Ze benadrukten de exclusiviteit van het waterschapsbestuur en werkten de verbroedering en collegialiteit in de hand. Bepaalde pronk was daar zelfs speciaal op gericht. Het beste voorbeeld vormen de hens- of broederschapsbekers waarmee volgens een vast ritueel tijdens de schouwmaaltijd op de groei en de bloei van het waterschap werd gedronken. Die beker kregen slechts diegenen te zien die deel van het bestuur uitmaakten en zo nog meer tot elkaar werden gebracht.

Tot de door de waterschappen gevoerde statussymbolen horen zeker ook bodebussen. De historie van de bodebus reikt terug tot in de middeleeuwen. Oorspronkelijk vervoerden de boden de over te brengen paperassen in bussen of kokers. Die waren voorzien van het wapen van de instantie waarbij zij in dienst waren. Later werden de bussen vervangen door tassen voorzien van een wapenschildje. Uiteindelijk bleef alleen dat wapenschild over, dat de bode op zijn kleding droeg. Dit insigne behield de oude naam van bodebus en diende nu vooral als ambtsteken. Aan de bus kon men zien dat men met een ambtenaar in functie te maken had en bij welke overheid hij in dienst was.³ In de door M. Agterberg gepubliceerde inventarisaties van de bewaard gebleven bodebussen in de lage landen worden tientallen voorbeelden beschreven.⁴ Uit die documentatie blijkt dat het merendeel van de huidige waterschappen – stuk voor stuk het resultaat van de nodige fusies – bodebussen bezit.

Het Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier te Edam vormt een goed voorbeeld. Dit hoogheemraadschap is het eindresultaat van een concentratieproces dat aan het begin van de vorige eeuw na een watersnoodramp in gang werd gezet. Via-via fuseerden ettelijke honderden waterschappen tot het huidige 'Hollands Noorderkwartier'.⁵ De bodebussen van de opgeheven waterschappen gingen meestal door naar hun rechtsopvolger en zo verwierf het nieuwe hoogheemraadschap een hele serie. Onlangs kreeg 'Hollands Noorderkwartier' er bovendien een antieke zilveren bus bij die al geruime tijd vermist was. Het gaat om de bodebus van de droogmakerij de Schermer. Na afloop van de feesten van 1983 ter gelegenheid van het 350-jarig bestaan van de polder raakte deze bus uit het zicht. Er was de auteur alleen een afbeelding bekend in een studie van J.J. Schilstra.⁶ Gelukkig kwam de bodebus van de Schermer in 2007 weer boven water en hij werd geretourneerd aan het Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier als rechtsopvolger van het oude Waterschap Schermer.

De bus van de Schermer dateert uit 1802 en is vervaardigd door de Alkmaarse zilversmid G.J. Roghair. 'Hollands Noorderkwartier' heeft nog drie bodebussen van Roghair

¹ De auteur is dank verschuldigd aan de heer M. Agterberg, voormalig gemeentebode van Schipluiden, voor zijn hulp en adviezen.

² C. Streefkerk, 'Pronk der waterschappen', in: J.R. Jas, *Pronk der waterschappen. Het bezit van dijkgraven en hun besturen in het Zuiderzeegebied* (Enkhuizen 1992), 10-17, aldaar 10.

³ Streefkerk, 'Pronk der waterschappen', 13; I. Krul, 'De bodebus hoort op de bodeborst. Eerherstel voor historische onderscheidingstekens', in: M. Agterberg, *Vf Aanvulling op de inventarisatie De Bodebus in de Lage Landen* (Midden-Delfland 2004), 4-6.

⁴ M. Agterberg, *De Hollandse bodebus* (Schipluiden 1980); idem, *De bodebus in het zuiden* (Schipluiden 1981); idem, *De bodebus in Gelderland, Utrecht en Overijssel* (Schipluiden 1983); idem, *De bodebus in het noorden* (Schipluiden 1984) alsmede de zes tussen 1985 en 2004 door Agterberg uitgebrachte aanvullingen en toevoegingen.

⁵ H. Lambooi en D. Aten, 'De held sterft niet...'. *Waterschapsconcentratie in Hollands Noorderkwartier 1916-2003* (18e uitgave Vrienden van de Hondsbossche 2002).

⁶ J.J. Schilstra, *Schermerland. Mensen en molens, vroeger en nu* (derde druk Schagen 1993), 149. De door Schilstra aangedragen gegevens over de bus werden inclusief foto overgenomen in Agterberg, *III' Aanvulling*, 10.

in bezit, namelijk van het Hoogheemraadschap van de Hondsbossche (1801), de Egmondermeer (1804) en de Zijpe en Hazepolder (1807). Dit alles vormde aanleiding om een onderzoek in te stellen naar de achtergronden van het viertal bodebussen van Roghair. Wie was deze zilversmid? Wie verzorgde het schilderen van de afbeeldingen in de medaillons? Hoeveel hebben de bussen gekost? Welke concrete overwegingen brachten de vier genoemde waterschapsbesturen tot de aankoop van nieuwe bodebussen? Valt er een verband tussen het viertal te leggen? Bij de beantwoording van deze vragen kunnen we niet om de waterschapsboden heen. Zij droegen de bussen per slot van rekening. Waaruit bestond hun takenpakket precies? Hoeveel verdienden ze? Wat was hun positie in de ambtelijke hiërarchie? En wat leert dit alles over de bodebus als ambtsinsigne en statussymbool?

Boden en gerechtsdienaars: werk, loon en positie

In de twee jaar geleden verschenen studie over de geschiedenis van het Hoogheemraadschap van Rijnland voor 1857 door Milja van Tielhof en Petra van Dam wordt in een kartertekst stilgestaan bij de bode Gerrit Jansz. van Abbebrouck, werkzaam in de eerste helft van de zestiende eeuw. Van Abbebrouck was een veelzijdig man. Hij combineerde een heel scala administratieve, fiscale en bancaire functies. Ook opereerde hij als pandjesbaas op de Leidse woningmarkt. Helaas kan niet worden vastgesteld in hoeverre Van Abbebrouck model kan staan voor de gemiddelde waterschapsbode, omdat in de overige beschikbare literatuur maar heel weinig over deze beambten te vinden is. Zeker voor het Noorderkwartier van Holland is direct archiefonderzoek nodig. Daarbij heb ik mij in de ruimte beperkt tot de vier waterschappen die door Roghair een bodebus lieten maken en in de tijd tot de jaren rond 1800. Om toch enig idee van de ontwikkeling van het bodeambt te kunnen geven, werd aanvullend onderzoek gedaan in het archief van de polder Heerhugowaard. Hierin is namelijk een instructie voor de bode uit 1644 bewaard gebleven.⁷ Vooral die instructies bleken veel waardevolle informatie over de werkzaamheden van de boden op te leveren. Vooraf kan alvast worden gesteld dat boden van het kaliber van Gerrit Jansz. van Abbebrouck aan het begin van de negentiende eeuw in de Noord-Hollandse waterschapswereld niet voorkwamen.

Bij de functie van bode gaan de gedachten allereerst uit naar het overbrengen van boodschappen. Maar de genoemde instructie voor de bode van de Heerhugowaard uit de eerste helft van de zeventiende eeuw maakt direct duidelijk dat het takenpakket veel ruimer kon zijn. Na enkele bepalingen van algemene aard wordt een serie werkzaamheden nader omschreven. Het gaat om:

- het oproepen van de hoofdingelanden, dijkgraaf en heemraden alsook de leden van het gerecht voor vergaderingen en zittingen;
- het houden van toezicht op de vergaderkamer van de polder in het Alkmaarse stadhuis en het voorgeleiden van personen die voor het polderbestuur of het gerecht moesten verschijnen;
- het uitbrengen van alle dagvaardingen, arresten, sommaties, executies etcetera;
- het melden van alle overtredingen van de polderkeuren en wetten van het land aan de dijkgraaf, het bekeuren, dagvaarden en arresteren van de overtreders en het aankondigen van de dag van de rechtszitting.

Uit het voorgaande blijkt dat de bode in de Heerhugowaard niet alleen als polder- maar ook als gerechtsbode of gerechtsdienaar optrad. Begrijpelijk, omdat deze droogmakerij een aparte jurisdictie vormde met een eigen rechtbank voor alle civiele en criminele zaken. In de praktijk was de dijkgraaf meestal ook baljuw en functioneerden de heemraden als schepenen. In de Zijpe was de situatie vergelijkbaar. Maar wel had deze polder, die in tegenstelling tot de Heerhugowaard diverse dorpen telde, een aparte gerechtsdienaar. Hij

⁷ Regionaal Archief Alkmaar (RAA), polderarchief Heerhugowaard (PA HHW), inv. nr. 97.

ontving in 1805 een nieuwe instructie en daaruit blijkt dat hij was belast met het politie-toezicht. Gedurende minimaal vier dagen in de week moest de dienaar de ronde door de Zijpe doen, landlopers uit de polder zetten en alle overtreders van de polderkeuren en wetten van het land bekeuren en aangeven bij de dijkgraaf of de baljuw.⁸ Een gerechtsbode was veelal uitgerust met een speciale staf of roede. Zodoende wordt ook wel van roedragers gesproken. Vooralsnog ontbreken aanwijzingen dat de bode van de Heerhugowaard en de gerechtsdienaar in de Zijpe ooit met dit attribuut uitgerust waren.⁹

In 1805 werd in de Zijpe ook een nieuwe instructie voor de boden vastgesteld.¹⁰ Er waren er twee, een in de polder en een in Alkmaar, waar het bestuur een eigen vergaderkamer op het stadhuis had en de secretaris-penningmeester woonachtig was.¹¹ Het takenpakket van het tweetal was als volgt:

- De in de polder wonende bode moest wekelijks bij de dijkgraaf komen en vragen wat er te doen viel. De Alkmaarse bode diende zich insgelijks bij de aldaar woonachtige secretaris-penningmeester te vervoegen;
- Zij moesten bij de schouwen aanwezig zijn, de keuren aanplakken en alle overtreders daarvan aangeven bij de dijkgraaf;
- Steeds moest er een bode aanwezig zijn bij veilingen;
- Zij waren belast met het bezorgen van alle aanslagbiljetten, sommaties, insinuaties et cetera bij de ingelanden.

Met de invoering van de Franse rechterlijke organisatie na de inlijving van ons land bij het keizerrijk van Napoleon in 1810 kwam definitief een einde aan de combinatie van polderbestuur en rechtbank. De taken van de boden op het terrein van de justitie vervielen.¹² Het polderwerk bleef over. In een instructie van 1840 werd dat in de Heerhugowaard nog eens omschreven. De bode moest bij alle vergaderingen, schouwen en reizen van het polderbestuur aanwezig zijn. Hij was verder verplicht de bevelen van het bestuur stipt uit te voeren en moest iedere vrijdag en zaterdag om negen uur 's morgens bij de dijkgraaf komen en vragen of er werk voor hem was. Ten slotte worden expliciet de volgende taken genoemd:

- Het persoonlijk rondbrengen en bezorgen van alle aanslagbiljetten, aankondigingen, brieven, sommaties etcetera alsmede het collecteren van aan de polder verschuldigde pachten en recognities;
- Het uitbrengen van exploten aan huis van de betekenden;
- Het bewaren en schoonmaken van het linnengoed en zilverwerk dat bij de maaltijden werd gebruikt en het houden van toezicht op de bij reizen van het bestuur meegenomen mondvoorraad.

De instructie voor de polderbode van de Schermer van 1824 noemt een vergelijkbaar takenpakket.¹³

De werkzaamheden van de bode hingen natuurlijk af van de specifieke organisatie en taak van het waterschap waarbij hij in dienst was. Bij het Hoogheemraadschap van de Hondsbosche ging het er dan ook anders aan toe dan in de drie polders. Dit hoogheemraadschap was verantwoordelijk voor de bekende Hondsbosche Zeewering bij Petten en bezat aldaar een imposant gemeenlandshuis dat door een eigen kastelein werd beheerd. Die kastelein was niet alleen belast met de verzorging van de bestuursleden wanneer zij te Petten vergaderden, maar hield ook toezicht op de zeewering en de dijkwerkers.¹⁴ De kastelein en de eveneens in Petten woonachtige bode vormden de enige ambtenaren die dagelijks bij de zeewering aanwezig waren. Uit de in 1806 vastgestelde instructie voor de nieuwe bode Jan Wartenhorst blijkt dat hij vooral optrad als schakel tussen de kastelein en de elders woonachtige bestuursleden. Hij moest namelijk dagelijks bij de kastelein vragen of er iets aan het bestuur te berichten was. Bij iedere reis naar Alkmaar diende de bode ook nog bij de aldaar woonachtige rentmeester-secretaris navraag te doen of die enige taak voor hem had. Bij storm moest hij samen met de kastelein de zeewering goed in het oog houden en zorgen dat het bestuur met spoed werd ingelicht als er noemenswaardige schade was.¹⁵

8 RAA, oud-archief Zijpe en Hazepolder (OAZH), inv. nr. 24, pp. 14-16.

9 A.M. Koldewij, 'De staf als ambtsteken van de gerechts- of stadsbode', in: Agterberg, *De bodebus in Gelderland, Utrecht en Overijssel*, 35-39; W.A. Fasel, *De bodebus van Alkmaar* (Alkmaar 1992).

10 RAA, OAZH, inv. nr. 24, pp. 12-14.

11 J.C.M. Cox e.a., 'Onse heerlijke Stadt-huus binnen Alckmaer'. *De geschiedenis van het stadhuis van Alkmaar* (Alkmaar 2004), 107.

12 J. Belonje, *De Zijpe en Hazepolder. De ontwikkelingsgang van een waterschap in Holland's Noorderkwartier* (Wormerveer 1933), 145-152; D. Aten, *Inventaris van de archieven van de polder, het gerecht en de weeskamer van de Heerhugowaard (1613) 1624-1980* (Alkmaar 2001), 16-17.

13 RAA, archief Waterschap de Schermeer (AWS), inv. nr. 170.

14 Will. C. Thijssen, *Abraham Bluzé (1657-1720), kastelein, secretaris, rentmeester en landmeter van de Hondsbosche, baljuw en schout van Petten* (20e uitgave Vrienden van de Hondsbosche 2003), 11-12.

15 RAA, archief van het Hoogheemraadschap van de Hondsbosche en Duinen tot Petten (AHH), inv. nr. 53, fol. 26r-29r.

Afb. 1. De bodebus van het Hoogheemraadschap van de Hondsbossche (foto C. de Gooijer).

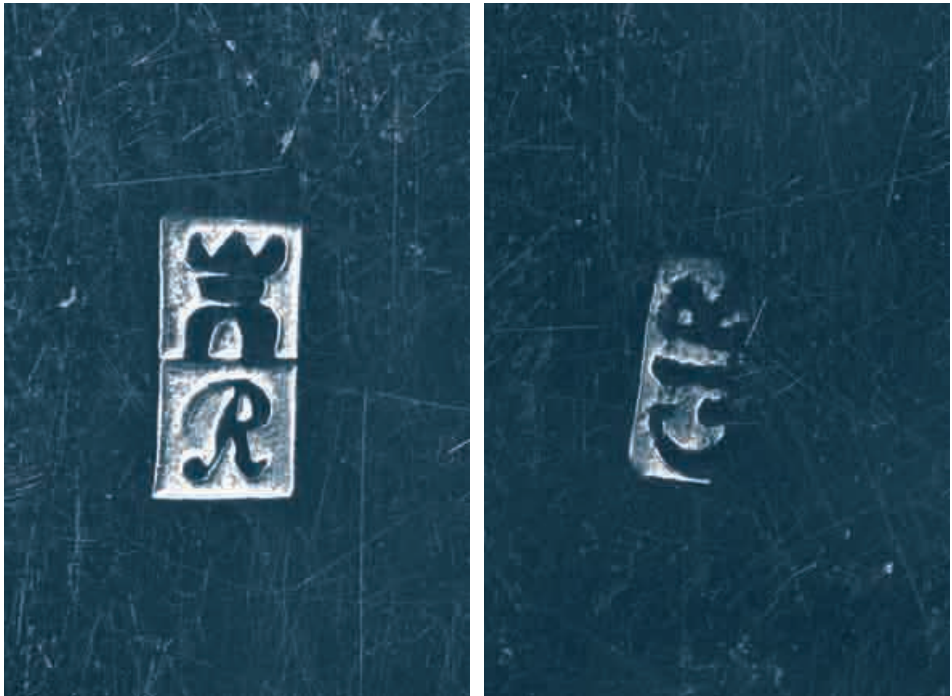

Afb. 2. De bodebus van de Schermer, stadskeur Alkmaar, jaarletter S (1802), meesterteken GIR (foto C. de Gooijer).

De jaarsalarissen van de boden van de vijf hiervoor besproken waterschappen worden samengevat in tabel 1, waarin ter vergelijking tevens de beloningen van de overige polderbeambten zijn opgenomen. De bode van de Hondsbossche was met afstand de best betaalde. Mogelijk lag zijn salaris zo hoog om te zorgen dat hij minder gemakkelijk was om te kopen door de aannemers die aan de zeevering werkten. Voorts moest hij het uitsluitend met zijn bodesalaris doen omdat het hem, evenals de gerechtsdienaar van de Zijpe, expliciet verboden was nevenbetrekkingen te vervullen. Ten slotte moest de bode van de Hondsbossche altijd klaar staan, mocht hij zich ook nooit door een ander laten vervangen en was het hem zelfs verboden Petten te verlaten zonder permissie van de dijkgraaf of secretaris. Voor de volledigheid dient nog te worden opgemerkt dat in 1800 in de Heerhugowaard en Schermer onderwijzers, in laatstgenoemde polder tevens de brandmeesters/hooistekers en in de Zijpe ook nog de predikant op de loonlijst van de polder stonden. Dit

Afb. 3. De merken in het deurtje van het medailon van de bodebus van de Hondsbosche.

Stadskeur Alkmaar, jaarletter R (1801), meesterteken GIR (Gerrit Jacob Roghair) (Foto C. de Gooijer).

valt te verklaren uit het feit dat in deze polders een gewoon dorpsbestuur ontbrak en zodoende deze personen door het polderbestuur werden betaald.¹⁶ Omdat zij geen echte waterschapstaak bezaten, zijn hun salarissen in tabel 1 buiten beschouwing gelaten.

Op grond van alles wat we nu van boden weten, kan gesteld worden dat deze beambten alleen uitvoerende taken vervulden en een ondergeschikte positie in de ambtelijke hiërarchie innamen. Maar de besproken instructies maken ook duidelijk dat de bode de beampte was die het contact tussen het bestuur en de ingelanden onderhield en vaak ook nog de nodige politietaken vervulde. Daarom was het zaak dat hij gezag uitstraalde en duidelijk als ambtenaar in functie van het waterschap herkenbaar was. Een bodebus was destijds daartoe het aangewezen middel. Dat de waterschapsbesturen zich de betekenis van de bus realiseerden, blijkt duidelijk uit de zojuist besproken instructies voor de boden van de Schermer en de Heerhugowaard uit respectievelijk 1824 en 1840. De eerstgenoemde instructie bepaalde nadrukkelijk ‘Wanneer de bode, hetzij bij vergaderingen als anderszins in zijne functie is, zal hij altoos met het gewone kennelijk teeken moeten voorzien zijn, der zilveren bus van Schermeerswapen’.¹⁷ De instructie van de Heerhugowaard bevat een vergelijkbare bepaling: ‘Bij alle (...) verrichtingen zal hij [de bode] de bus met het wapen van het Collegie voor elk en een iegelijk zichtbaar op zijne linker borst dragen, op dat hij allerwege in zijne hoedanigheid worde erkend’.¹⁸

Bodebussen van Roghair

Gedurende het eerste decennium van de negentiende eeuw gingen achtereenvolgens het Hoogheemraadschap van de Hondsbosche en de polders Schermer, Egmondermeer en Zijpe tot de aanschaffing van nieuwe bodebussen bij Roghair over. Gerrit Jacob Roghair werd in 1765 te Rhenen geboren, maar vestigde zich in februari 1797 als volleerd goud- en zilversmid in Alkmaar en trad toe tot het plaatselijke edelsmidsgilde. Op 2 juli van hetzelfde jaar huwde hij een dochter van de deken van dat gilde. Bij die gelegenheid verklaarden Roghair en zijn bruid voor meer dan 8.000 gulden gegoed te zijn. Het echtpaar was dus bepaald niet onbemiddeld. G.J. Roghair ontpopte zich als een vooraanstaand lid van de Alkmaarse gereformeerde gemeente, die hij jarenlang diende als diaken en ouderling. In de lente van 1817 verruilde Roghair Alkmaar voor Purmerend. Lang duurde het verblijf

¹⁶ Zie hierover D. Aten, ‘Een afgerond geheel. Waterstaat en waterschappen ten noorden van het IJ tot 1800’, in: E. Beukers (red.), *Hollanders en het water. Twintig eeuwen strijd en profijt* (Hilversum 2007), 23-60, aldaar 44-45.

¹⁷ RAA, AWS, inv. nr. 170.

¹⁸ RAA, PA HHW, inv. nr. 97. Vergelijk met Agterberg, *V* Aanvulling, 3.

TABEL 1. JAARSALARISSEN (IN GULDENS) VAN DE BEAMBTEN VAN VIJF NOORD-HOLLANDSE WATERSCHAPPEN, 1800-1801

	Heerhugowaard	Schermer	Zijpe	Egmondermeer	Hondsbossche
Secretaris	250	600	250	50 ⁽¹⁾	1200 ⁽²⁾
Rent-/penningmeester	350	450	200	70 ⁽¹⁾	1200 ⁽²⁾
Bode	50	200	50 ⁽³⁾	50	500 ⁽⁴⁾
Gerechts-dienaar	–	–	200 ⁽⁵⁾	–	–
Kastelein	–	–	–	–	575 ⁽⁶⁾
Molenaar	80	80	72	92 ⁽⁷⁾	–
Poldermeester	8	4	4	4	–

Bronnen: Regionaal Archief Alkmaar, archief polder Heerhugowaard inv. nr. 415; archief Waterschap Schermer inv. nr. 546; oud-archief Zijpe en Hazepolder inv. nrs. 204a, 221; archief polder Egmondermeer inv. nrs. 4, 147; archief Hoogheemraadschap van de Hondsbosche, inv. nr. 395.

(1) Exclusief schrijflonen.

(2) De ambten van rentmeester en secretaris waren vanouds gecombineerd. Hier wordt het totale salaris van de rentmeester-secretaris gegeven.

(3) Met hier bovenop een zeker percentage van de opbrengsten van veilingen en extra vergoedingen voor buitengewoon bezorgwerk.

(4) Exclusief vergoeding van reis- en verblijfkosten.

(5) Met hier bovenop de opbrengst van de boeten en de verkoop van almanakken met nieuwjaar.

(6) Exclusief vergoedingen voor de geserveerde maaltijden.

(7) De Egmondermeer had drie molenaars die ieder een ander loon ontvingen. Hier wordt het gemiddelde gegeven.

in dat stadje niet, want in september 1819 verhuisde de familie opnieuw en wel naar Rhenen, Roghairs geboorteplaats. Hij overleed daar op 10 december 1822.¹⁹

Kennelijk bouwde Roghair in Alkmaar binnen enkele jaren een goede reputatie op, want in 1801 bestelde het oude en vooraanstaande Hoogheemraadschap van de Hondsbosche twee bodebussen bij hem, de ene voor de bode en de andere waarschijnlijk voor de kastelein. Die vervulde namelijk, afgaande op zijn instructie, ook enkele taken die tot het bodewerk gerekend kunnen worden.²⁰ Mogelijk houdt deze aankoop verband met de invasie van 1799. In de herfst van dat jaar landde een grote Engels-Russische strijdmacht op de Noord-Hollandse kust ten zuiden van Den Helder met als doel de omverwerping van de pro-Franse Bataafse Republiek en herstel van het oude stadhouderlijke bewind. Petten en de Zijpe waren maandenlang in handen van het expeditieleger en werden zwaar getroffen door inkwartieringen, rekwisities en plunderingen. Het kan best zijn dat toen de oude bodebussen van de Hondsbosche afhandig zijn gemaakt. Dergelijke kleine, maar kostbare, objecten waren ongetwijfeld voor op plunder beluste soldaten bijzonder aantrekkelijk.²¹

Van het paar in 1801 door het hoogheemraadschap aangeschafte bodebussen is er één bewaard gebleven (afb. 1 en 3).²² Dit exemplaar is royaal van afmetingen en het medaillon wordt versierd door een forse strik in de typische Louis XVI-stijl van het einde van de achttiende eeuw. Boven het medaillon monteerde Roghair een zware zilveren schelp aan de kettingen. In het archief van de Hondsbosche is het mandaat voor de penningmeester om tot betaling over te gaan met de aangehechte kwitantie bewaard gebleven. Roghair ontving voor de twee bussen 68 gulden en tien stuivers.²³

Bij dit mandaat zit nog een ander dat betrekking heeft op de nieuwe bussen. De Alkmaarse kunstschilder De Visser ontving namelijk 26 gulden 'in voldoening van het schilderen van twee bussen voor de boodsen van den Hondsbosche'. Hij is dus de maker van het op een dun ivoren plaatje geschilderde wapen van de Hondsbosche, dat achter glas in het medaillon zit. Dit wapen toont de zeegod Neptunus die staande in een schelp met zijn drietand een zeewering bedreigt waarop een waakzame hond in een bosje de wacht houdt. Over De Visser zijn we goed ingelicht dankzij onderzoek van J.H. Rombach.²⁴ Adrianus de Visser (1762-1837) behoorde tot de beste Alkmaarse kunstschilders van zijn tijd en was in de jaren 1825-1835 tekenmeester aan de stadstekenschool.

19 J. Belonje, 'De familie Roghair vertrok uit Rhenen naar Alkmaar', *Oud Rhenen* 12 (1993) nr. 1, 52; T.P.H. Wortel, B. Voets en T.R. Mulder, *Zilver van het Noorderkwartier tentoongesteld in het Westfries Museum te Hoorn van 29 juni tot en met 28 juli 1957* (Hoorn 1957), 67; RAA, DTB Alkmaar; archief hervormde gemeente Alkmaar, inv. nrs. 10, 142, 143; archief goud- en zilversmidgilde Alkmaar, inv. nr. 19; Waterlands Archief, Purmerend, archief hervormde kerkenraad Purmerend, inv. nr. 8; www.genealogiezuidooostrecht.org, geraadpleegd augustus 2007. Met dank aan de heer J.W. Balder van het RAA.

20 RAA, AHH, inv. nr. 53, fol. 17r-22v. De in 1833 aangestelde kastelein was tevens officieel bode. Na het overlijden van de hiervoor genoemde Jan Wartenhorst in 1846 werd er geen nieuwe aangesteld omdat men naast de kastelein-bode een tweede bode overbodig vond, zie RAA, AHH, inv. nr. 55, 25-4-1833; inv. nr. 39, p. 96.

21 D. Aten, 'Oorlog in het Noord-Hollandse polderland. Waterlinies en waterschappen tijdens de invasie van 1799', *Tijdschrift voor waterstaatsgeschiedenis* 8 (1999), 1-9.

22 Deze bus is gedocumenteerd in J.R. Jas, 'Tentoonstellingscatalogus', in: idem, *Pronk der waterschappen*, 26-77, aldaar 71-72 en Agterberg, IV Aanvulling, 4.

23 RAA, AHH, inv. nr. 473.

24 J.H. Rombach, 'De Alkmaarse stadstekenschool (1825-1869) en de twee tekenmeesters A. de Visser en M.J. Stucki', in: M. van der Bijl e.a. (red.), *Alkmaar in de 19^e eeuw. Facetten van een stedelijke samenleving* (Zutphen 1984), 38-55, aldaar 47-49.

De Visser verzorgde ook het wapen in de bodebus van de Schermer (afb. 2). Volgens de notulen van de vergadering van dijkgraaf en heemraden van 3 april 1802 werd de bus op die dag ter hand gesteld aan bode B.D. van Dam om in plaats van de oude te worden gedragen.²⁵ Die oude bus had men aan Roghair afgegeven en moest hij in mindering brengen op de prijs van de nieuwe, die wederom is uitgevoerd met een Louis XVI-strik. In de rand van het medaillon zijn de woorden 'Schermeers beschermer' aangebracht. Die 'beschermer' vinden we terug in het wapen van de polder. Het toont de aartsengel Michaël, de patroon van de oude parochie Schermer, bewapend met een zwaard en een schild met een watermolen erop. Achter de engel strekt zich het polderland uit met enkele molens aan de horizon. De notulen vermelden ten slotte expliciet dat het wapen door De Visser was geschilderd. Helaas zijn in de rekening van de Schermer geen betalingen aan Roghair en De Visser terug te vinden. Waarschijnlijk zitten deze uitgaven verborgen in de dat jaar door de secretaris-penningmeester ingediende declaratie wegens door hem gedane voor- schotten.²⁶

Twee jaar later, in 1804, werkten Roghair en De Visser opnieuw samen bij de vervaar- diging van een bodebus. Nu was het bestuur van de polder Egmondermeer ten zuidwes- ten van Alkmaar de opdrachtgever. Deze zestiende-eeuwse droogmakerij was veel kleiner dan de Schermer en de bodebus is dan ook eenvoudiger uitgevoerd (afb. 4). Roghair le- verde de bus in april 1804 af en kreeg op 8 mei 1805 de somma van negentien gulden en achttien stuivers betaald. De Visser ontving vier gulden.²⁷

De vierde en laatste bodebus van Roghair in de collectie van het Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier is die van de Zijpe en Hazepolder (afb. 5). In januari 1807 machtigde het bestuur van deze bedijking in de kop van Noord-Holland secretaris Gijs- bert Fontein Verschuur om een bus voor de nieuwe derde bode te laten vervaardigen.²⁸ Fontein Verschuur was een vooraanstaande Alkmaarse bestuurder en politicus en hij ver- voegde zich bij Roghair. De rekening van de polder over 1807 vermeldt een betaling van negentien gulden en twaalf stuivers aan hem 'wegens verdiend arbijdsloon en gedane le- verantie aan de bossen van de bodens'.²⁹ De Visser wordt niet genoemd in verband met de nieuwe bodebus van de Zijpe, maar het ligt voor de hand dat hij weer degene was die het polderwapen in het medaillon schilderde. Dat wapen is ook nog aangebracht op een schildje dat aan de kettingen is gemonteerd. Hoewel het vast staat dat de bestelling van de Zijpe in 1807 werd gedaan, is in het medaillon de jaarletter V van 1805 ingeslagen.³⁰ Wel- licht had Roghair dergelijke medaillons in voorraad. Ze konden ook voor andere doelein- den, bijvoorbeeld als lijst voor een portretje, gebruikt worden.

M. Agterberg noemt in zijn inventarisatie van bodebussen in de Lage Landen nog een bodebus gemaakt door Roghair. Het gaat om de uit 1804 daterende bus van de gemeente Den Helder, die qua uitvoering en afmetingen sterk lijkt op de bodebus van de Egmonder- meer.³¹ Waarschijnlijk heeft Roghair ook nog de bus van de gemeente Akersloot vervaar- digd. Deze vertoont zeer grote overeenkomsten met de bodebus van de Zijpe en is even- eens voorzien van een aan de kettingen bevestigd schildje met het gemeentewapen boven het medaillon. Helaas bevinden zich geen merken meer in de Akersloter bus. Mogelijk zijn ze bij een vernieuwing van het deurtje in de achterzijde van het medaillon verdwenen en juist daarin zitten bij de hiervoor besproken bussen steeds de merken.³²

Naast bodebussen maakte Roghair natuurlijk ook andere voorwerpen. Op de in 1957 in het Westfries Museum te Hoorn georganiseerde tentoonstelling van zilver uit het Noorderkwartier van Holland waren een vork en een lepel van hem te zien. Het vermelden waard is ten slotte dat Roghair in 1802 de uit 1660 daterende grote hensbeker van het Hoogheemraadschap van de Uitwaterende Sluizen in Kennemerland en West-Friesland opnieuw vergulde.³³

25 RAA, AWS, inv. nr. 16, 3-4-1802.

26 Ibidem, inv. nr. 548, rekening 1802; J. Belonje, *De Schermeer 1633-1933* (Wormerveer 1933), 29.

27 RAA, archief polder Eg- mondermeer, inv. nr. 203. Deze bus is gedocumen- teerd in Agterberg, *V Aan- vulling*, 2. De door Roghair en De Visser afgegeven kwitanties zijn afgedrukt in Agterberg, *V Aanvulling*, 2. 28 RAA, OAZH, inv. nr. 46, 23-1-1807. Deze bode- bus is gedocumenteerd in Agterberg, *De bodebus in het Zuiden*, 56.

29 Ibidem, inv. nr. 205^a.

30 K. Citroen, *Dutch Gold- smiths' and Silversmiths' Marks and Names prior to 1812. A descriptive and critical Repertory* (Leiden 1993).

31 Agterberg, *De Holland- sche bodebus*, 13; idem, IIIe *Aanvulling*, 11; J.T. Bremer, 'Een zilveren bodebus uit 1804 in Helders gemeentehuis', *Levend verleden, kwar- taaluitgave Helderse Histori- sche Vereniging* 20, nr. 2 (de- cember 2007), 45-47. Met dank aan de heer P.J. Zee- man te Den Helder en de heer L.W. Melis, gemeen- tebode van Den Helder.

32 Agterberg, *De Holland- sche bodebus*, 14. Met dank aan de heer J. Krom, secre- taris van de Historische Vereniging Oud-Akersloot, en de heer J.L. Goossens van de gemeente Castricum.

33 Wortel e.a., *Zilver van het Noorderkwartier*, catalo- gus Alkmaar nr. 16; D. Aten, G. Bosch en A. Laméris, *Oude sier+moderne kunst. Kunst en antiek uit de collectie van Uitwaterende Sluizen in Edam* (Edam 2002), 20.

Afb. 4. De bodebus van de Egmondermeer. Stadskeur Alkmaar, jaarletter U (1804), meesterteken GIR (foto A. Hendriks).

Afb. 5. De bodebus van de Zijpe en Hazepolder. Stadskeur Alkmaar, jaarletter V (1805), meesterteken GIR (foto C. de Gooijer).

Besluit: de bodebus als symbool

De aandacht die de besturen voor de bodebus aan de dag legden, bevestigen nog eens dat het om meer ging dan een simpel ambtsinsigne. De bodebus behoorde duidelijk tot de vaste middelen waarmee waterschappen hun 'corporate identity' en 'corporate image' ondersteunden. Dan hebben we het respectievelijk over het beeld van een organisatie van binneuit, zoals de leiding en de werknemers die zien, en het beeld dat de samenleving van de betreffende organisatie heeft. Dit maakt ook de aankoop van een nieuwe bodebus door dijkgraaf en heemraden van de Schermer beter begrijpelijk. Deze polder beschikte immers al over een zilveren bodebus, die bij Roghair voor een andere werd ingeruild. De oude bus bezat kennelijk niet meer de gewenste uitstraling en het bestuur ging over tot een vernieuwing en 'restyling' van dit poldersymbool naar de laatste mode. Het stadhuis van Alkmaar kan hierbij als vergaderplaats van de besturen van tal van waterschappen wel eens een belangrijke rol hebben gespeeld. Ook het Hoogheemraadschap van de Hondsbossche, de Egmondermeer en de Zijpe maakten van deze locatie gebruik. Zoals gezegd had de laatstgenoemde polder er zelfs een eigen zaal, de Zijpse kamer.³⁴ Het zal de heren zeker niet zijn ontgaan als een bode met een nieuwe en modieuze bus liep te pronken. Men kon en wilde dan blijkbaar niet achterblijven. Zo beschouwd vormt het viertal bodebussen van Roghair ook een fraai staaltje van prestigestrijd in de Noord-Hollandse waterschapswereld.

Heden ten dage heeft de bodebus bij de waterschappen zo goed als afgedaan. Binnen de provincies Noord- en Zuid-Holland draagt alleen de bode van het Hoogheemraad-

³⁴ Cox, 'Stadt-huys', 100-101, 105-108; Zie over Alkmaar als centrum van het waterschapsbestuur C. Streefkerk, 'Duizend en een dijkgraven', Oud Alkmaar 18 (1994) nr. 4, 14-33.

schap van Delfland nog een bus bij de verenigde vergaderingen van dijkgraaf, hoogheemraden en hoofdingelanden en bij officiële ontvangsten. Het gaat overigens om een circa tien jaar geleden vervaardigde kopie van een antieke bodebus. Bij het Hoogheemraadschap van Rijnland was de bodebus tot 1999 in gebruik. Hier maakte het vertrek van de laatste echte huismeester/bode in combinatie met een verhuizing naar een nieuw kantoor een einde aan de traditie. Zeker belangrijker dan dergelijke toevallige omstandigheden is de schaalvergroting in de waterschapswereld. Gedurende de laatste decennia verdwenen vele honderden waterschappen van de kaart ten gunste van grote organisaties, waar ook het Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier een voorbeeld van is. Binnen die nieuwe fusiewaterschappen worden de bodebussen vooral als aandenkens uit het verleden gewaardeerd en komen ze de kluis of vitrine niet meer uit.

Bij veel gemeenten dragen de boden hun bussen echter nog wel regelmatig. Hier wordt de oude traditie actief bevorderd en levend gehouden door de nationale Kring van Gemeenteboden. Bovendien zijn er in diverse provincies provinciale kringen actief. Mede door het werk van de kringen lieten tientallen gemeenten recent replica's van antieke bodebussen of nieuw ontworpen bussen en ambtsinsignes voor dagelijks gebruik maken.³⁵ Kortom, in de wereld van de gemeenten is een bode zonder bus eigenlijk nog steeds geen echte ambtenaar in functie.

³⁵ Zie voor voorbeelden de hiervoor genoemde inventarisaties van Agterberg.